SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

MUSTAQILLIKKA QADAR O‘ZBEKISTONDA MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH

Qosimova Malohat Komiljon qizi

University of Business and Scienc Tarix yo‘nalishi magistranti
+998 94 444 83 45
kosimovamalohat290@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada biz mustaqillikka qadar O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglash jarayonining tarixiy, ijtimoiy va ma’naviy xususiyatlarini ko‘rib chiqdik. Ishning maqsadi milliy ongning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan tarixiy omillarni tahlil qilib, sovet davridagi mafkuraviy cheklovlar sharoitida milliy qadriyatlar, til, urf-odat va tarixiy xotiraning saqlanish jarayonlarini yoritishdan iborat. Tahlil davomida jadidchilik harakati, milliy ma’rifatparvarlik va madaniy merosni asrashga qaratilgan intilishlar milliy o‘zlikni anglashning muhim omillari bo‘lganini aniqladik. Ushbu jarayonlarni hisobga olgan holda, maqolada milliy ong rivojining tarixiy bosqichlari va mustaqillik arafasidagi ijtimoiy-ma’naviy o‘zgarishlar umumlashtirildi. Ish natijalari tarixchilar, tadqiqotchilar va milliy davlatchilik tarixi bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar uchun ilmiy ahamiyatga ega bo‘ladi.

Kalit so‘zlar

milliy o‘zlikni anglash, milliy ong, jadidchilik, milliy uyg‘onish, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, ma’naviy meros, sovet mafkurasi.

Abstract

This article examines the historical, social and spiritual characteristics of the process of national identity awareness in Uzbekistan before independence. The aim of the study is to analyze the historical factors that influenced the formation of national consciousness and to highlight the preservation of national values, language, traditions and historical memory under the ideological restrictions of the Soviet period. The analysis revealed that the Jadid movement, national enlightenment and efforts to preserve cultural heritage served as important factors in the development of national identity. Taking these processes into account, the article summarizes the historical stages of national consciousness development and the socio-spiritual changes on the eve of independence. The results of the study are of academic significance for historians, researchers and specialists studying the history of national statehood.

Keywords
national identity awareness, national consciousness, Jadid movement, national revival, historical memory, national values, spiritual heritage, Soviet ideology.
Аннотация
В данной статье мы рассмотрели исторические, социальные и духовные особенности процесса осознания национальной идентичности в Узбекистане до обретения независимости. Цель исследования заключается в анализе исторических факторов, повлиявших на формирование национального сознания, а также в освещении процессов сохранения национальных ценностей, языка, традиций и исторической памяти в условиях идеологических ограничений советского периода. В ходе анализа было установлено, что джадидское движение, национальное просветительство и стремление к сохранению культурного наследия являлись важными факторами осознания национальной идентичности. С учетом данных процессов в статье обобщены исторические этапы развития национального сознания и общественно-духовные изменения накануне обретения независимости. Результаты исследования имеют научное значение для историков, исследователей и специалистов, изучающих историю национальной государственности.
Ключевые слова
осознание национальной идентичности, национальное сознание, джадидское движение, национальное возрождение, историческая память, национальные ценности, духовное наследие, советская идеология.

Kirish

Milliy o‘zlikni anglash har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, ma’naviy hayoti va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston tarixida mustaqillikka qadar bo‘lgan davr milliy ongning shakllanishi, milliy qadriyatlarni saqlab qolish va tarixiy xotirani tiklashga intilish jarayonlari bilan tavsiflanadi. Ayniqsa, sovet hokimiyati yillarida olib borilgan mafkuraviy siyosat xalqning milliy tili, dini, urf-odatlari va tarixiy merosiga munosabatda muayyan cheklovlarni yuzaga keltirdi. Bunday sharoitda o‘zbek xalqining milliy o‘zligini anglash jarayoni murakkab ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy omillar ta’sirida davom etdi. Mazkur jarayonda jadidchilik harakati, ma’rifatparvarlik g‘oyalari, milliy matbuot va adabiyot alohida ahamiyat kasb etdi. Jadid namoyandalari xalqni ilm-ma’rifatga chorlash, tarixiy xotirani mustahkamlash va milliy taraqqiyot g‘oyalarini ilgari surish orqali milliy ong rivojiga munosib hissa qo‘shdilar.

Maqolaning maqsadi

Mustaqillikka qadar O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglash jarayonining tarixiy xususiyatlarini ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilish, milliy ong shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy omillarni aniqlash hamda milliy qadriyatlarn

Adabiyotlar sharhi va metodologiya

Mustaqillikka qadar O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglash jarayonlari mahalliy tarixshunoslikda turli tarixiy va ijtimoiy-siyosiy jihatlardan o‘rganilgan. Xususan, Begali Qosimovning “Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik” asarida XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda shakllangan jadidchilik harakati, uning ma’rifiy qarashlari hamda milliy uyg‘onish g‘oyalari keng yoritilgan. Muallif jadid namoyandalarining xalqni ilm-ma’rifatga chorlash, milliy tafakkurni rivojlantirish va jamiyatni isloh qilish yo‘lidagi faoliyatiga alohida e’tibor qaratgan[1]. D. Alimova va D. Rashidovaning Mahmudxo‘ja Behbudiy faoliyatiga bag‘ishlangan tadqiqotida esa jadidchilik harakatining tarixiy tafakkur rivojiga ta’siri, milliy matbuot va ma’rifatparvarlik g‘oyalarining ijtimoiy ahamiyati tahlil qilingan[2].

O‘zbekiston tarixining sovet davriga oid tadqiqotlarida milliy o‘zlikni anglash masalasi yanada murakkab tarixiy jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Q. Usmonov va M. Sodiqovning “O‘zbekiston tarixi (1917–1991-yillar)” darsligida sovet hokimiyati davridagi ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar, milliy siyosat, qatag‘onlar va ma’naviy-madaniy hayotdagi ziddiyatlar yoritilgan[3]. “O‘zbekistonning yangi tarixi” ko‘p jildli nashrining “O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida” nomli ikkinchi kitobida esa milliy davlatchilik, sovet boshqaruv tizimi va uning xalq hayotiga ta’siri tarixiy manbalar asosida tahlil etilgan[4]. Shuningdek, H. Sodiqov va hammualliflarning “Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida” asarida mustamlakachilik siyosati, milliy-ozodlik harakatlari va jadidchilikning yuzaga kelish omillari ochib berilgan[5]. O‘rganilgan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, milliy o‘zlikni anglash jarayoni jadidchilik, ma’rifatparvarlik, tarixiy xotira va milliy qadriyatlarni saqlash bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Mavjud tadqiqotlarda ushbu masalalar alohida tarixiy yo‘nalishlarda yoritilgan bo‘lsa-da, ularni yagona tarixiy jarayon sifatida o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilish zarurati mavjud. Mazkur maqolada tarixiylik, xolislik, qiyosiy tahlil va tizimli yondashuv

metodlaridan foydalanilib, mustaqillikka qadar O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglashning asosiy omillari umumlashtirildi.

Natijalar

Mustaqillikka qadar O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglash jarayoni murakkab tarixiy va ijtimoiy-siyosiy sharoitlarda kechgan. O‘rganilgan manbalarga tayangan holda aytish mumkinki, ushbu jarayonning rivojlanishiga jadidchilik harakati, milliy ma’rifatparvarlik, tarixiy xotira va madaniy qadriyatlarni saqlashga qaratilgan intilishlar sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Xususan, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllangan jadidchilik harakati xalqning ijtimoiy ongini rivojlantirish, ta’lim tizimini yangilash va milliy taraqqiyot g‘oyalarini ilgari surishda muhim o‘rin egalladi[7]. Tadqiqot davomida milliy o‘zlikni anglash jarayonining rivojlanishini uchta asosiy bosqichga ajratish mumkinligini aniqladik.

- Birinchi bosqich – milliy uyg‘onish va ma’rifatparvarlik davri. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadid namoyandalari yangi usul maktablari, gazeta va jurnallar, teatr hamda adabiyot orqali xalqning dunyoqarashini kengaytirishga intildilar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi ma’rifatparvarlar milliy taraqqiyot, ilm-ma’rifat va jamiyatni isloh qilish g‘oyalarini ilgari surdilar [2].

- Ikkinchi bosqich – sovet mafkurasi sharoitidagi milliy o‘zlik. 1920–1980-yillarda kommunistik mafkuraning ustuvorligi milliy tarix, din, til va an’analarga munosabatda jiddiy cheklovlarni yuzaga keltirdi. Qatag‘on siyosati natijasida ko‘plab milliy ziyolilar va ma’rifatparvarlar ta’qib qilindi. Shunga qaramay, xalqning oilaviy tarbiya, urf-odatlar, ona tili va madaniy meros orqali milliy qadriyatlarni saqlashga intilishi davom etdi[4].

- Uchinchi bosqich – mustaqillik arafasidagi milliy uyg‘onish. 1980-yillarning ikkinchi yarmida jamiyatda tarixiy haqiqatni anglash, milliy til va madaniyatga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirish jarayonlari faollashdi. O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi, tarixiy merosga qiziqishning ortishi va milliy qadriyatlarni tiklashga qaratilgan intilishlar mustaqillik sari muhim ma’naviy omillardan biri bo‘ldi[5].

Ushbu bosqichlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, milliy o‘zlikni anglash faqat siyosiy jarayonlar bilan chegaralanmagan, balki xalqning tili, dini, urf-odatlari, adabiyoti va tarixiy xotirasi bilan uzviy bog‘liq holda rivojlangan. Ayniqsa, jadidlar tomonidan ilgari

surilgan ma’rifatparvarlik g‘oyalari keyingi davrlarda ham milliy tafakkurning muhim ma’naviy asoslaridan biri bo‘lib xizmat qilgan. 1989-yil 21-oktabrda o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi milliy o‘zlikni anglash tarixidagi muhim siyosiy-huquqiy voqea bo‘ldi. Mazkur qonun ona tilining jamiyat hayotidagi mavqeini mustahkamlash bilan birga, milliy madaniyat va tarixiy merosni rivojlantirish uchun ham huquqiy asos yaratdi[6]. Tahlil natijalari milliy o‘zlikni anglash uzluksiz tarixiy jarayon bo‘lganini ko‘rsatdi. Jadidlar merosi, ona tiliga hurmat, milliy urf-odatlar va tarixiy xotira mustaqillik arafasida milliy ongning rivojlanishiga xizmat qilgan asosiy omillar sifatida namoyon bo‘ldi.

Muhokama

O‘tkazilgan tahlillarga ko‘ra, mustaqillikka qadar O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglash jarayoni turli tarixiy sharoitlar ta’sirida shakllangan, deb xulosa qilishimiz mumkin. Xususan, jadidchilik harakati davrida boshlangan ma’rifiy uyg‘onish sovet hokimiyati yillarida mafkuraviy cheklovlarga duch kelgan bo‘lsa-da, milliy qadriyatlar va tarixiy xotirani saqlashga bo‘lgan intilishlar davom etgan. Bu jarayonda ona tili, milliy adabiyot, urf-odatlar va diniy an’analar xalqning o‘zligini saqlab qolishida muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan. Ayniqsa, jadid ma’rifatparvarlarining ta’lim, madaniyat va milliy taraqqiyot haqidagi qarashlari keyingi avlodlarning ijtimoiy tafakkuriga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan[2]. Mazkur jarayonni tahlil qilishda uchta muhim jihatga e’tibor qaratish lozim:

1. Tarixiy xotiraning saqlanishi. Sovet davridagi mafkuraviy yondashuvlarga qaramay, xalqning tarixiy merosi, ajdodlar xotirasi va milliy an’analari avloddan avlodga yetkazib kelindi.

2. Milliy til va madaniyatning ahamiyati. O‘zbek tili, adabiyoti, xalq og‘zaki ijodi va urf-odatlar milliy ongning davomiyligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri bo‘ldi[4].

3. Mustaqillik arafasidagi milliy faollik. 1980-yillarning ikkinchi yarmida tarixiy haqiqatni anglash, milliy qadriyatlarni tiklash va ona tilining ijtimoiy mavqeini mustahkamlashga qaratilgan harakatlar kuchaydi. 1989-yilda o‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi ushbu jarayonning muhim natijalaridan biri sifatida namoyon bo‘ldi[5].

Ushbu jihatlardan kelib chiqib aytish mumkinki, milliy o‘zlikni anglash faqat siyosiy o‘zgarishlar natijasida yuzaga kelmagan, balki uzoq tarixiy davr davomida shakllangan ma’naviy ehtiyoj va ijtimoiy intilishlarning ifodasi bo‘lgan. Shu bilan birga, milliy ong rivojida oilaviy tarbiya, ta’lim, adabiyot va ma’rifatparvarlik faoliyatining o‘rni ham alohida ahamiyat kasb etgan. Dustaqillikka qadar shakllangan milliy uyg‘onish jarayonlari 1991-yilda davlat mustaqilligining qo‘lga kiritilishi uchun muhim ma’naviy va tarixiy zamin yaratgan. Bu esa milliy o‘zlikni anglashni O‘zbekistonning mustaqil taraqqiyot tarixini tushunishda muhim ilmiy masalalardan biri sifatida baholash imkonini beradi.

Xulosa

O‘rganib chiqilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, mustaqillikka qadar O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglash jarayoni tarixiy, ijtimoiy va ma’naviy omillar ta’sirida shakllangan. Jadidchilik harakati va ma’rifatparvarlik g‘oyalari milliy ongning rivojlanishiga, xalqning ilm-ma’rifatga intilishi va tarixiy xotiraning mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Sovet davridagi mafkuraviy cheklovlarga qaramay, o‘zbek xalqining tili, urf-odatlari, diniy an’analari va madaniy merosini saqlashga bo‘lgan intilishi davom etgan. Mustaqillik arafasida milliy qadriyatlarni tiklash, ona tilining mavqeini mustahkamlash va tarixiy merosni qayta anglash jarayonlari yanada faollashgan. 1989-yilda o‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi milliy o‘zlikni anglash tarixidagi muhim voqealardan biri bo‘lgan. Demak, mustaqillikka qadar shakllangan milliy uyg‘onish jarayonlari O‘zbekiston davlat mustaqilligining ma’naviy va tarixiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. - Toshkent: Ma’naviyat, 2002. -400 b.

2. Alimova D.A. Jadidchilik harakati: mafkurasi, shakllanishi va rivojlanishi. - Toshkent: Akademiya, 2000. - 140 b.

3. Alimova D.A., Rashidova D.A. Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning tarixiy tafakkuri. - Toshkent: Akademiya, 1999. - 53 b.

4. Usmonov Q., Sodiqov M. O‘zbekiston tarixi (1917-1991-yillar). - Toshkent: Sharq, 2015. - 224 b.

5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. - Toshkent: O‘qituvchi, 1992. - 160 b.

6. Munavvarqori Abdurashidxonov. Xotiralar. - Toshkent: Sharq, 2003. - 176 b.

7. A’zamxo‘jaev S. Turkiston Muxtoriyati. Milliy demokratik davlatchilik tajribasi. - Toshkent: Ma’naviyat, 2000. - 168 b.

8. Dolimov S., Dolimov U. Jadidchilik va jadidlar pedagogikasi. - Toshkent: O‘qituvchi, 1993. - 96 b.